

JUKKA MÄKINEN JA MARJA-LIISA KAKKURI-KNUUTTILA¹

Utilitarismi ja tulevat sukupolvet

1. JOHDANTO

Ympäristökysymysten pohdinta ei ole filosofian alalla mikään uusi ilmiö. Teollistumisen haitta-vaikutusten arviointi ja ratkaisujen esittäminen oli olennainen osa useiden tärkeimpien yhteiskuntateoreetikkojen ajattelua jo viime vuosisadalla, kuten Kari Väyrysen kirjoitus tässä numerossa osoittaa. Kun ympäristökysymykset tulivat maailmanlaajuiseen tietoisuuteen 1970-luvulla, ne nähtiin pian myös filosofisina haasteina. Esimerkiksi John Passmoren teos *Man's Responsibility for Nature* vuodelta 1974 on yhä ympäristöetiikan keskeisimpiä teoksia. Myös suomalaiset filosofit ovat viime aikoina ottaneet ahkerasti osaa ympäristökeskusteluihin.²

Eräs merkittävä keskustelunaihe ympäristöetiikassa koskee vastuutamme tulevista sukupolvista, mutta kuinka velvollisuutemme tuleville sukupolville voi olla erillinen keskusteluteema ympäristötutkimuksessa? Eikö ympäristöongelmissa ole nimenomaan kysymys tulevien sukupolvien huomioon ottamisesta? Siitä, että ei vain tämän päivän ihmisillä, vaan lapsillamme ja heidän lapsillaan jne. on oikeus täysipainoiseen elämään yhtä lailla kuin meilläkin. Koska tämän päivän taloudellinen toiminta turmelee luonnon resursseja siinä määrin, että sen jatkaminen nykyiseen

¹ Kiitämme Saija Katilaa, Sari Kuvajaa, Raimo Loviota, Tuula Tykkyläistä ja Kari Väyrystä kommentteista.

² Ks. mm. Häyry, H., Tengvall, H. ja Vilka, L. (toim.) 1989, Häyry, M., Niiniluoto, I. ja Wallgren, T. (toim.) 1993, Vilka, L. (1993) ja (1995).

JUKKA MÄKINEN, KTM

Helsingin kauppakorkeakoulu • E-mail: jmakine@hkkk.fi

MARJA-LIISA KAKKURI-KNUUTTILA, FT, filosofian lehtori

Helsingin kauppakorkeakoulu • E-mail: kakkuri@hkkk.fi

tapaan uhkaa tulevien ihmisten elämän laatua ja kenties koko elämää, ovat olennaiset muutokset välttämättömiä. Miksi siis tarvitaan erillinen tulevien sukupolvien keskustelu, jos suuri osa ympäristötutkimusta lähtee juuri tästä kysymyksestä?

Tulevien sukupolvien ongelmat ovatkin nähtävissä yhtenä tapana täsmentää nk. kestävän kehityksen ohjelmaa, onhan kestävän kehityksen tavoitteet muotoiltu nimenomaan tulevien sukupolvien näkökulmasta. Esimerkiksi Gro Harlem Brundtlandin johtama Ympäristön ja kehityksen maailmankomissio määritteli kestävän kehityksen prosessiksi, joka pyrkii tyydyttämään nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa (1988, 25). Koska kestävän kehityksen ohjelma muodostuu periaatteista, joilla on osin kiistanalainen sisältö,³ pidämme abstraktin tarkastelumme kannalta parempana puhua tässä yhteydessä nimenomaan tulevien sukupolvien ongelmista.

Lähtökohtamme on, että kaiken tutkimuksen ja toiminnan perustana ovat arvot, ts. tietynlaiset eettiset valinnat. Mitkään eettiset teoriat eivät abstraktisuutensa vuoksi kuitenkaan riitä toiminnan pohjaksi, joten tarvitaan niiden konkretisointia. Mutta konkretisointiin liittyy omat ongelmanansa: mistä kulttuurista ammennamme konkretisoinnissa käytettävät periaatteet? Voidaan sanoa, että modernit eettiset teoriat edellyttävät joitain sen kaltaisia kulttuurisidonnaisia moraalisia käytäntöjä, joiden parissa ne ovat syntyneet. Utilitarismi ja velvollisuusetiikka eivät esitä kovinkaan yksityiskohtaisia käsityksiä siitä, minkälaisia asioita hyvän inhimillisen elämän piiriin kuuluu, vaan olettavat ne riittävässä määrin tunnetuiksi. Aristoteleen hyve-etiikan esitys *Nikomakhoksen etiikassa* on sitä vastoin huomattavasti yksityiskohtaisempi, esittelee se – tosin vain pääpiirteissään – keskeiset hyveet, vähän samaan tapaan kuin eri ammattietikoissa nykyään esitellään hyvän ammattilaisen ominaisuuksia.⁴

Etiikan teorioiden abstraktisuus lieneekin ollut yhtenä syynä *sovelletun etiikan* viime aikaiseen suosioon.⁵ Ammattietikkojen ohessa ja osittain sitä leikkaavaksi tärkeäksi aiheeksi on – hyvästä syystä – koettu myös ympäristöetiikka. Tulevat sukupolvet onkin nähtävissä yhdeksi ongelma-alueeksi, joka nousee keskeiseksi pyrittäessä soveltamaan ympäristöongelmien yhteydessä eettisiä teorioita.

Eettisten teorioiden konkretisoinnin periaatteet on siis ammennettava kulloisestakin kulttuurista. Näitä periaatteita kutsumme kulttuuriin sisältyviksi arvoja koskeviksi *intuitioiksi*. Ei toki ole itsestään selvää, mitkä arvot ovat kulloinkin relevantteja. Vielä tärkeämpää on se, löytyykö niiden toteuttamiseen riittävää yksimielisyyttä. Yhtä tärkeää on huomata, että ympäristöongelmien maailmanlaajuinen luonne asettaa omat erityisvaatimuksensa eettisten teorioiden konkretisoinnille. Kun-

³ Esimerkiksi V. Shiva (1992) kritisoi kestävän kehityksen ohjelmaa sen länsimaisesta kasvua korostavasta lähestymistavasta.

⁴ Ks. T. Airaksinen 1996.

⁵ Sovelletusta etiikasta ks. M. Häyry 1987 ja 1994, 31–33.

ka välttää länsimainen *kulttuuri-imperialismi* ympäristökysymysten ratkaisussa? Merkittävämpi tekijä on se, että suuret maailmankulttuurit eivät eroa ainoastaan yleisten eettisten teorioiden konkretisoinnin osalta. Esimerkiksi utilitarismi, joka on tämän kirjoituksen keskiössä, on nimenomaan länsimainen keksintö. Sille ei juuri löydy vastinparia esimerkiksi Aasian perinteisistä maailmankatsomuksista.

Arvokeskustelu eri maailmankulttuurien välillä on tuskin päässyt vielä edes alkuun.⁶ Käytännön toiminnan tasolla vuoropuhelua käydään kuitenkin vapaan kilpailun nimissä, mikä joka tapauksessa merkitsee länsimaisen kulttuurin vahvaa monopoli-asemaa. Tässä suhteessa länsimaiset eettiset teoriat ovat melko hampaattomia, onhan ne kehitelty lähinnä kansallisvaltion tarpeisiin, olipa kysymyksessä sitten Platonin *Valtio*-teos tai Rawlsin *Teoria oikeudenmukaisuudesta*. Eettinen relativismi, jota on tarjottu kulttuurien yhteiselon ratkaisuksi, ei tarjoa maailmankulttuurien väliselle arvokeskustelulle riittäviä lähtökohtia.

Nyt kun olemme kuvanneet ympäristöetiikan lähtökohtia, voimme kysyä, kuinka tulevat, syntymättömät, voivat asettaa ongelmia meille tai hyväksymällemme eettiselle teorialle? Tässä kysymyksessä onkin jo kiteytetty yksi tuleviin sukupolviin liittyvä pulma: kuinka meillä voi olla velvollisuuksia joillekin olemattomille, joista emme juuri mitään tiedä, emme lukumäärää, saati siten identiteettiä? Toinen kysymystyyppi on analoginen kulttuuri-imperialismille: kuinka vältämme omien arvojemme pakottamisen tuleville sukupolville, ts. eräänlaisen *nykyisyysimperialismin*?

Tarkastelemme seuraavassa, kuinka utilitarismi tulee toimeen edellä esitettyjen kysymysten kanssa. Osoitamme ensin, miksi tulevat sukupolvet asettavat niin ratkaisevasti uudenlaisen haasteen eettisille teorioille.⁷ Olemme valinneet eettisistä teorioista käsittelyn kohteeksi utilitarismin juuri siksi, että se muodostaa lähtökohdan pääosalle kansantaloustieteen teorianmuodostusta samoin kuin suurelle osalle liiketaloustieteellistä ajattelua ja tutkimusta. Tarkoituksemme on selvittää, pystyvätkö utilitarismin eri muodot huomioimaan tulevien sukupolvien etuja erityisesti ympäristökysymysten yhteydessä, sekä minkälaisia ongelmia niiden konkretisoinnissa esiintyy.

2. ETIIKAN RAJAT

Ympäristöongelmat asettavat meidät monella tavoin rajojen äärelle. Mikä ihminen oikein on? Mikä ihmiselämässä on niin arvokasta, että haluamme, tai että meillä olisi jopa velvollisuus toimia sen jatkuvuuden puolesta? Eikö ole mykistävää, että me tavalla tai toisella teemme päätöksen tulevien ihmisten olemassaolosta? Jos esimerkiksi vain jatkamme entiseen tapaan, saattaahan käydä niin,

⁶ YK yliopiston Wider instituutin *Quality of life* -projekti oli yksi yritys tähän suuntaan, ks. M. C. Nussbaum ja A. Sen (toim.) 1993 ja M. C. Nussbaum ja J. Glover (toim.) 1995.

⁷ L. Vilka 1993 s. 187–188 puolustaa näkemystä, että puhuttaessa tulevista sukupolvista ei tulisi rajoittaa tuleviin ihmisiin, vaan ihmisten tulisi huolehtia myös esimerkiksi eläinten elinmahdollisuuksista. Utilitarismista ja eläinten oikeuksista ks. P. Singer 1986. Tässä artikkelissa rajaamme tarkastelun kuitenkin yksinkertaisuuden vuoksi ihmissukupolviin.

että tulevia sukupolvia tulee olemaan vain pieni määrä. Mutta eikö tämä ole pikemminkin lohdullista: kukaan ei jää meitä moittimaan! Kenelle siis oikeastaan olemme vastuussa, silloin, kun velvollisuuksiamme tuleville sukupolville asetetaan?

Jokainen tunnistaa nämä kysymykset aidoksi filosofiseksi ongelmiksi. Keskeiset länsimaiset eettiset teoriat, ehkä juutalais-kristillistä etiikkaa lukuunottamatta, kohtaavat näissä kysymyksissä rajansa. Niiden lähtökohtana on se, että ihmiselämä sinänsä on arvokasta, eikä tätä tarvitse sen kummemmin perustella. Teoretisointi koskee sitä, minkälaista on hyvä inhimillinen elämä, kuinka ihmisen pitäisi toimia, mitä velvollisuuksia hänellä on itseään ja muita kohtaan. Niin kauan kun ihmiselämän arvo on kulttuurisesti hyväksytty asia, myös etiikan teoriat voivat ottaa sen annettuna.

Itse asiassa vasta teollinen tuotanto kehittyneine markkinoineen vie meidät reaalisesti kaikkein perimmäisimpien kysymysten äärelle: haluammeko edelleen säilyttää ihmisen ja muiden lajien elämän maapallolla, olemmeko todella valmiita panostamaan siihen? Kysymyksen konkreettinen merkitys on luonnollisesti erilainen ihmisen yhteiskunnallisesta paikasta riippuen. Käytännön kysymyksenä se saa eri sisällön suuryrityksen johtajalle, työntekijälle, poliitikolle ja filosofille.

Etiikan teoreetikot ovat tunnistaneet tämän ongelman perustavanlaatuisuuden. Mm. John Rawls (1988, 166) on todennut, että tulevat sukupolvet asettavat eettiset teoriat lähes mahdottoman kovalle koetukselle. Se onkin nähtävä 1900-luvun lopun merkittävimpänä eettisenä haasteena.⁸ Aristoteelisen etiikan metodologisten periaatteiden mukaisesti⁹ J. R. Cameron (1989, 62–63) on esittänyt, että moraaliteorian tulisi kyetä vahvistamaan, korjaamaan ja systematisoimaan ihmisten erilaiset intuitiiviset käsitykset elämän arvosta. Mikäli moraaliteoria ei tähän kykene, sille ei myöskään voida ennakoida kovin pitkää ikää, kuten Annette Baier on hieman pisteliäästi todennut (1995, 55–56).

Juutalais-kristillisessä perinteessä on valmis kanta ihmisen elämän arvosta. Sen nähdään perustuvan Jumalan tahtoon ja toimintaan, eikä ihmisen tule asettaa sitä kyseenalaiseksi. Muut eettiset näkemykset lähtevät siitä, että ihmisen elämä on arvokasta sinänsä. Hedonismin mukaan ihmiselämän arvo perustuu elämään sisältyvään mielihyvään. Joku toinen voisi sanoa, että inhimilliset kokemukset tai ihmissuhteet ovat sinänsä arvokkaita riippumatta niihin sisältyvästä mielihyvästä. Ajankohtaisen ajattelutavan mukaan ihmiselämän arvo löytyy inhimillisistä kyvyistä suoriutuksiin, siitä, että ihmiset asettavat ja saavuttavat päämääriä ja kehittävät kykyjään (G. Kavka 1981, 116). Vähemmän suorituspainotteisen aristoteelisen kannan mukaan ihmiselämän arvoa voitaisiin etsiä niistä toimista, joita ihminen tekee toteuttaessaan itselleen ominaisia kykyjä ja taipumuksia (S. Knuutila 1981).

⁸ Myös ympäristötaloustieteen piirissä tunnustetaan tulevien sukupolvien kysymyksen perustavanlaatuisuus ks. M. Ollikainen 1991 s. 19.

⁹ Ks. Nussbaum 1986, M-L. Kakkuri-Knuutila 1993 ja 1996, S. Hellsten 1997, 160–164.

Mutta pätevätkö tämänkaltaiset ajatukset tuleviin sukupolviin, vai onko tässä jo nykyisyys-imperialismin siemen? Yleisesti ajatellaan, että tällä yleisyydellä voimme olettaa ihmisen säilyvän siinä määrin samanlaisena, että hän myös tulevaisuudessa pitää arvossa tämänkaltaisia asioita. Mikäli tämä hyväksytään, sillä on jo sellaisenaan merkittäviä eettisiä seurauksia, eikä vain tulevien, vaan jo nykyisten sukupolvien suhteen. Meidän tulisi toimia siten, että nykyisten ja tulevien ihmisten elämä on joko mielihyvää tuottavaa, hyviä ihmissuhteita takaavaa, tai antaa heille parhaat mahdollisuudet toteuttaa omia kykyjään.

3. UTILITARISTISEN ETIIKAN VERSIOT

Minkälainen eettinen teoria on utilitarismi ja kuinka se sijoittuu länsimaisten eettisten teorioiden kenttään? Kun etiikan teoriat jaetaan *hyve-etiikkaan*, *velvollisuusetiikkaan* ja *seurausetiikkaan*, kuuluu utilitarismi viimeksi mainittuun. Tämä tarkoittaa, että tekojen tai periaatteiden moraalista kelvollisuutta arvioidaan niiden seurausten kautta, ei esimerkiksi toimijan aikomusten perusteella, kuten *Immanuel Kantin* (1724–1804) velvollisuusetiikassa. Mehän olemme yhteydessä tuleviin sukupolviin vain epäsuoralla tavalla, heidän ilokseen ja huolekseen lankeavat toimintamme seuraukset. Juuri siksi voimme odottaa utilitarismilla – tai ainakin jollakin sen muodolla – olevan kiinnostavaa sanottavaa tulevista sukupolvista.

Kaksi muuta utilitarismin pääperiaatetta koskevat seurausten luonnetta ja niiden arviointia. Ensiksikin minkälaiset seuraukset ovat moraalisesti merkittäviä? Klassisen yhteisöllisen utilitarismin edustajat, kuten *Jeremy Bentham* (1748–1832) ja *John Stuart Mill* (1806–1873), tarjosivat tähän ratkaisuksi ihmisten onnellisuutta tai mielihyvää (hedonismi). Edellinen tulkittiin lähinnä *objektivistisesti*, mikä tarkoittaa sitä, että onnellisuus on ihmisen objektiivinen, yksilön omista arvioista ja tuntemuksista riippumaton seikka. Myöhempi utilitarismi kritisoi onnellisuutta sopimattomana eettisen teorian lähtökohdaksi siksi, että se edellytti yksimielisyyttä onnellisuutta kuvaavan psykologisen tai eettisen teorian suhteen. Mielihyvä taas johti *liian subjektiiviseen* utilitarismiin, edellyttäessään introspektiivisen tiedon hyväksikäyttöä, mitä taas muodissa olleet empiristiset tietopit eivät katsoneet suopeasti.

Empiristejä paremmin tyydyttäväksi osoittautuvat sen kaltaiset seuraukset kuin *halujen ja preferenssien* tyydyttäminen. Näiden oletetaan ilmenevän melko suoraviivaisesti *valintakäyttäytymisessä*, jolloin ne saadaan havaintojen kohteeksi. Kokeellisessa tutkimuksessa halut ja preferenssit voidaan paljastaa empirisillä testeillä (A. de-Shalit 1995, 79). Tämä ajattelutapa onkin saanut laajaa kannatusta talusteorian piirissä. Varhaisimpien utilitaristien, kuten Benthamin ja Millin, lähtökohdat eivät olleet individualismin mukaisia, sillä heille utilitarismin tavoitteena oli koko yhteisön etu.¹⁰ Myöhemmässä keskustelussa puhutaan usein *sosiaalisen valinnan* teoriasta, mutta käy-

¹⁰ Ks. H. Häyry 1994 ja M. Häyry 1994.

tämme tässä nimitystä *yhteisöutilitarismi*, jolloin vastakohta individualistiseen utilitarismiin koostuu.

Kolmas utilitarismin piirre, mikä myös on yhteensopiva perinteisen talousteoreettisen ajattelun kanssa, on *maksimoinnin* idea. Talousteorian subjektivistinen utilitarismi pyrkii tämän mukaisesti kehittämään malleja lähtökohtanaan subjektiivisten preferenssien maksimointi. Sen näkökulma on *yksilökeskeinen*: Päätöksentekijöinä ovat yksittäiset ihmiset tai yritykset, joiden preferenssejä pyritään maksimoimaan. *Yhteisöutilitarismi* taas näkee maksimoinnin kohteeksi koko yhteisön utiliteetit, niiden yhteisumman tai keskiarvon.

Vahvasti yksilökeskeinen ajattelu- ja toimintatapa ei sellaisenaan täysin vastaa näkemystämme hyvästä moraalista. Tarkoitetaanhan moraalilla tavallisesti nimenomaan toisten ihmisten huomioimista. Tämä näkökulma oli mukana talousteorian klassikoilla, kuten *Adam Smithillä* (1723–1790), joka kehitti nimenomaan moraalija yhteiskuntateoriaa. Talousteorian hän näki tämän kokonaisuuden elimelliseksi osaksi. Individualistinen utilitarismi sai Smithillä moraalisen oikeutuksensa nk. *näkymättömän käden* kautta: omaa etuaan maksimoivat yksilöt toteuttavat vapailla markkinoilla toimiessaan tahtomattaan ja tietämättään samalla myös kokonaisuuden etua. Jo kauan on tiedetty Smithin argumentaation eräs perustavanlaatuinen heikkous. Reaalimaailmassa markkinat eivät koskaan ole niin vapaita, että ne sallisivat näkymättömän käden tuottaa vain positiivisia seurauksia. Ympäristöongelmat ovat tästä yksi kouriintuntuvampia todisteita. Tästä seuraa, että voimme hylätä individualistisen utilitarismin ja rajata tulevien sukupolvien tarkastelun yhteisöutilitarismiin.

Utilitarismin kiinnostus tulevia sukupolvia kohtaan on seurausta utilitarismin pyrkimyksestä *yleispätevyyteen* eli universalismiin. Utilitarismissa pyritään puolueettomuuteen siten, että kaikkien henkilöiden intressit nähdään yhtä arvokkaina, jolloin on epäolennaista, millä aikakaudella persoona elää tai milloin hänen hyötynsä toteutuu. Utilitarismissa kaikkien ihmisten hyvinvointi on yhtäläisesti itseisarvo ja tämä arvo on riippumaton historiallisesta ajankohdasta, jossa henkilö esiintyy (H. Sidgwick 1966/1874, 414, J. Hospers 1972, 211). Utilitarismissa jälkipolviin vaikuttavaa tekoa tai toimintatapaa arvioidaan sen tuleville sukupolville aiheuttamien seurausten perusteella huomioiden samalla teon tai toimintatavan vaikutukset nykyihmisille. Paras teko tai toimintatapa maksimoi ylisukupolvisen hyvinvoinnin, onnellisuuden tai halujen ja preferenssien tyydyttymisen ja minimoi ylisukupolvisen tuskan.

Utilitarismi näyttää siis ensi silmäyksellä lupaavalta teorialta pohdittaessa eettisiä päätöksiä, joilla on vaikutuksia tuleviin sukupolviin. Utilitarismin ajallisen universalismin pohjalta voisi olettaa, että nykyisillä sukupolvilla on moraalisia velvollisuuksia myös ajallisesti kaukaisiin sukupolviin. Nykyihmisten ei tulisi saastuttaa ympäristöä ja vaarantaa näin tulevien ihmisten hyvinvointia, ellei tämä ole välttämätöntä estettäessä suurempi kärsimys nykypäivänä (P. S. Wenz 1983, 197).

Laajemmasta etiikan näkökulmasta voidaan todeta, että subjektiivisen, ilmenevien preferenssien mukaisen utilitarismin myönteinen puoli on se, ettei se – periaatteessa – sorru nykyisyyssimperialismiin. Tosin käytännön sovellutukset näyttävät olevan toinen asia. Sen ilmeisenä periaatteellisena heikkoutena on kyvyttömyys käsitellä asioita, joita voisimme kutsua nimellä *epärealistiset preferenssit*, ts. niitä, joita ei voida toteuttaa ja joita ei tästä johtuen osata edes haluta. Tämä pätee riippumatta siitä, aiheutuuko toteuttamiskelvottomuus henkilön omasta kyvyttömyydestä vai hänen omien tai ulkoisten resurssien puutteesta. Tästä aiheutuukin preferenssiutilitarismin vahva immuniteetti yhteiskunnallista ja eettistä kritiikkiä kohtaan monien mitä ilmeisimpienkin epäkohtien edessä.¹¹

Kuva: Utilitarismin pääversiot.

	INDIVIDUALISTINEN UTILITARISMI	YHTEISÖ- UTILITARISMI
SUBJEKTIIVINEN		
OBJEKTIIVINEN		

4. YMPÄRISTÖHALLITUKSEN EETTISET LÄHTÖKOHDAT

Koska yksilöutilitarismi, ts. yksilöiden utiliteettien maksimointi, on osoittautunut riittämättömäksi ympäristöongelmien ratkaisun eettisenä lähtökohtana, tarkastelemme tässä kirjoituksessa yhteisöutilitarismia eri versioineen. Se edellyttää jonkinlaisen kollektiivisen päätöksentekojärjestelmän, jota kutsumme lyhyesti *ympäristöhallitukseksi* (A. Sen ja B. Williams 1982, 2). Mikäli ympäristöhallitus on syntynyt individualistisen utilitarismin mukaisesti toimivien yksilöiden kesken, se merkitsee, että toimijat ovat tehneet keskinäisen sopimuksen, jolla he luovuttavat kokonaisuuden ja oman etunsa nimissä osan vallastaan ympäristöhallitukselle (Kakkuri-Knuutila ja Mäkinen tässä numerossa). Olemme siis ympäristöhallituksen jäsenten asemassa miettimässä, kuinka yhteisöutilitarismin abstrakteja periaatteita voisi täsmentää ympäristökysymysten ja erityisesti tulevien sukupolvien osalta niin, että ratkaisut vastaisivat moraalisia intuitioitamme.

Ympäristöhallitus voisi ensi alkuun todeta, ettei ole itsestään selvää, että ympäristökysymyksiä ratkaisee yksi keskitetty elin. Myös tämä kysymys voidaan alistaa hyötyarvioille ja näiden tuloksena päätyä vaikkapa hajautetun hallinnon kannalle. Keskitetty ympäristöhallitus voi täten toimintansa kuluessa hajauttaa valtaansa, mikäli se on hyödynmaksimoinnin näkökulmasta tarpeellista.

¹¹ Immuniteetti kritiikille seuraa siitä, että ihmiset tyytyvät helposti niihin mahdollisuuksiin, jotka he kokevat realistiseksi toteuttaa. Esimerkiksi A. Senin ehdotukset uudeksi hyvinvointiteoriaksi nojaavat juuri tämän oletuksen kritiikkiin. Senin mukaan hyvinvointiteorian kannalta on olennaista, mitä henkilökohtaisia kykyjä ja minkälaisia toteuttamismahdollisuuksia yhteiskunnalliset instituutiot pystyvät yksilölle tarjoamaan. Tärkeimpiä mahdollisuuksien luoja ovat ravinnon, koulutuksen ja terveydenhuollon instituutiot (ks. Dréze & Sen 1989, Sen 1992 73–87, Hellsten 1996 s. 21). Myös L. Uusitalon monet tutkimukset etsivät syytä, miksi preferenssit eivät pääse ilmenemään, ks. Uusitalo 1986.

Ympäristökysymyksiä käsitelläänkin jo olemassaolevissa demokraattisissa elimissä, kuten kansallisissa parlamenteissa tai EU:n elimissä taikka maailmanlaajuisesti esimerkiksi YK:n puitteissa. EU:n ympäristöministerit ovat juuri sopineet kasvihuonekaasujen vähentämistalkoista ja siinä yhteydessä jakaneet kullekin EU-maalle omat päästökiintiönsä. YK:n piirissä toimivat omat ympäristöelimensä, ja on odotettavissa, että sen rinnalle nousee uusia nimenomaan maailmanlaajuisille ympäristökysymyksille omistautuvia elimiä. Lienee jopa suositeltavaa, että muotoutumassa olevan ympäristökulttuurin osaksi kehittyä enemmän tai vähemmän pysyviä laajaa luottamusta nauttivia asiantuntijaelimiä luomaan taloudellisen toiminnan yleisiä suuntaviivoja, sekä ratkomaan ja sovitteluun erityisongelmia.

Jotta ympäristöhallituksen toimintaa voitaisiin pitää eettisesti hyväksyttävänä, sen tulisi ottaa huomioon ainakin seuraavat perustavanlaatuiset tekijät (Ks. Kakkuri-Knuutila ja Mäkinen tässä numerossa): (1) ihmisten välinen periaatteellinen samanarvoisuus, (2) taloudellisten subjektien epähomogeenisuus erityisesti vallan osalta, (3) eri kulttuurien väliset erot, sekä (4) tulevat sukupolvet. Tasa-arvoisuus on tärkeä eettinen lähtökohta: etiikan näkökulmasta ei ole ensisijaista eroa köyhän ja rikkaan, sairaan ja terveen, mustan ja valkoisen, miehen ja naisen välillä. Kaikilla ihmisillä on samat perustarpeet, jotka tulisi huomioida yhtäläillä unohtamatta niiden erilaisia toteuttamistapoja. Tämä koskee erityisesti tulevia sukupolvia, joiden edustus jää pitkälti ympäristöhallituksen jäsenten kyvykkyyden varaan. Eettinen harkinta ei luonnollisestikaan voi olla välinpitämättömän yhteiskunnallisesta asemasta aiheutuvien ihmisten välisten erojen suhteen, silloinhan se jäisi tyhjäksi sanahelinäksi. Etiikan lisäksi ympäristöhallituksen jäseniltä edellytetään myös ympäristötaloustieteen tuntemusta. Ympäristötaloustieteen tulee kuitenkin nykyistä enemmän ottaa huomioon talouden erilaiset toimijat.

Mikään eettinen teoria ei sellaisenaan kykene vastaamaan käytännön ympäristöhaasteisiin näiden periaatteiden mukaisella tavalla. Tästä syystä eettisten teorioiden hedelmällisyyttä ympäristöongelmien suhteen on testattava konkretisoimalla niitä sekä periaatteellisen keskustelun että käytännön ongelmanratkaisun tasolla. Tästä ei seuraa, että jokaisen yksittäisen ympäristöongelman ratkaisun perustelut olisi vietävä eksplisiittisesti jonkin eettisen teorian periaatteiden tasolle. Tässä yhteydessä voidaan omaksua Cass Sunsteinin (1996 l. 2) esittelemä *epätäydellisesti perusteltujen argumenttien* ajatus. Se tarkoittaa, ettei käytännössä ole järkevää yrittää aina päästä yksimielisyyteen ratkaisujen kaikkein yleisimmistä periaatteista. Tämä siksi, että kulttuurieroista johdettujen eri osapuolten saattavat kyllä päästä yksimielisyyteen alemman tason periaatteista, vaikka antavatkin niille aivan erilaisen perustelun oman maailmankatsomuksensa pohjalta.¹² Silloin kun luodaan jotain ratkaisevasti uutta, on syytä puida syntyjä syviä ja edetä abstraktien eettisten teo-

¹² M. Häyry (1987, 171) soveltavan etiikan näkemys ei huomioi kulttuurien välisen kommunikaation merkitystä. Vert. Hellsten 1997 s. 160–164.

rioiden tasolle asti. Niinpä esimerkiksi Yhdysvaltain perustuslain laatijat nojasivat hyvin tietoisesti Locken yhteiskuntafilosofian näkemyksille. Tässä on kysymys erityisesti peruseriaatteiden testaamisesta uusien haasteiden edessä.

5. YHTEISÖUTILITARISMI JA TULEVAT SUKUPOLVET

Otamme siis testauksen kohteeksi yhteisöutilitarismin, koska se näyttää soveltuvan erityisesti tulevien sukupolvien käsittelyyn.¹³ Yhteisöutilitarismi on, kuten todettu, yksi seurausetiikan muoto, joten tekoja arvioidaan niiden itselle ja muille aiheutuvien seurausten nojalla ja lisäksi pitkällä aikavälillä. Pitkän tähtäimen seurausten huomioiminen tekee mahdolliseksi edistää sukupolvien välistä samanarvoisuutta. Päätöksentekijät eivät ole oikeutettuja pitämään itseään sen arvokkaampina kuin tulevia ihmisiä, joita päätösten vaikutukset koskevat. Yhteisöutilitarismi voi siis ottaa tavoitteekseen ylisukupolvisen hyvinvoinnin maksimoimisen.

Ympäristöhallituksen työjärjestyksessä esiintyy neljänlaisia tulevia sukupolvia koskevia kysymyksiä: tulevien sukupolvien olemassaolo eli ketkä tulevat olemaan, tietämättömyys tulevien ihmisten haluista ja intresseistä, väestön määrän säätely, sekä resurssien jako eri sukupolvien välillä. Käsittelemme mahdollisuuksien mukaan yhteisöutilitarismin subjektiivisen ja objektiivisen version, sekä keskimääräisen että kokonaisutilitarismin periaatteiden antia ympäristöongelmien purkamisessa.

5. 1. Tulevien sukupolvien olemassaolo

Kaikkein spekulatiivisin tulevia sukupolvia koskeva kysymys on se, mitkä mahdollisista tulevien sukupolvien joukoista realisoituvat. Voimme havainnollistaa tätä Georg Henrik von Wrightin tapaan *mahdollisten historioiden puiden* avulla. Tietyssä historian pisteessä eteemme avautuu joukko mahdollisia maailmoja, joista yksi toteutuu osin omien valintojemme seurauksena. Samalla muut sen kanssa vaihtoehtoiset maailmat sulkeutuvat pois reaalisten maailmojen joukosta samoin kuin niihin sisältyvät tulevat tarinat. Tämä merkitsee, että jokainen valinta jättää avoimeksi vain ne tulevat mahdolliset maailmat, jotka jäävät valintojen seurauksena jäljelle mahdollisten historioiden puuhun (von Wright 1971, 50ff.).

Tuleviin sukupolviin sovellettuna tämä merkitsee, että tekomme vaikuttavat siihen, *minkälaisia* tulevista ihmisistä tulee ja minkälainen heidän elinympäristönsä on riippumatta siitä, missä määrin voimme tietää tekojemme seurauksista. Mutta valintojemme seuraukset eivät rajoitu yksinomaan tähän, vaan myös siihen, *keitä* tulevat ihmiset ovat. Edellinen mahdollisten maailmojen

¹³ Menettelymme eroaa siis M. Häyryn (1987 ja 1994) suositamasta, sillä hän ottaa soveltavan etiikan lähtökohdaksi kaikki relevantit eettiset teorit. Kirjoituksemme onkin nähtävissä enemmän teoreettiseksi sormiharjoitteluksi, joka tukee M. Häyryn näkemystä.

rajaus on se, jossa päätöksemme ei vaikuta siihen, tuleeko henkilö H olemassaolevaksi vai ei. H tulee joka tapauksessa syntymään, mutta tekomme vaikuttaa siihen, minkälainen hänen luonteestaan tulee, mitkä ovat hänen halunsa ja käytettävissä olevat resurssinsa. Jälkimmäinen tilanne on se, jossa valitsemastamme teosta riippuu, tuleeko henkilö H olemassaolevaksi, vai hänen sijastaan kokonaan toinen henkilö K, tai kenties muut henkilöt L, M ja N. Tällöin voisimme sanoa, että H, K, L, M ja N ovat kaikki *mahdollisia persoonia*, kun taas edellisessä tapauksessa H on joka tapauksessa *tuleva persoona* (Wenz 1983, 197). Mahdollisten persoonien joukko ei kuitenkaan ole mikään puhtaasti spekulatiivinen kysymys, vaan mitä arkisinta todellisuutta. Emmehän mekään olisi olemassa, jos äitimme olisi tullut raskaaksi vaikkapa vain kuukauden verran aikaisemmin.

Bryan G. Norton (1982, 320) näkee tässä tärkeän filosofisen ongelman. Kun emme voi tietää, mitkä mahdollisista historioista toteutuvat, emme myöskään tiedä, mitkä mahdolliset persoonat tulevat olemaan. Kun perinteinen intressien ja oikeuksien teoria olettaa, että meillä on velvollisuuksia vain identifioitavissa olevia henkilöitä kohtaan, emme oikeastaan voi asettaa velvollisuuksia tulevia kohtaan. Heidän suhteensa kaikki on avoinna: emme voi identifioida tulevia ihmisiä ennenkuin he ovat syntyneet.

Olemassaolo-ongelman ympäristöhallitus katsoo kuitenkin voivansa sivuuttaa, koska se tiedostaa, että velvollisuudet suhteessa tuleviin ihmisiin eivät ole herkkiä erilaisille metafysisille käsityksille tulevaisuuden olemassaolosta (R. Routley & V. Routley 1981, 291–292). Tulevien ihmisten olemassaolemattomuus ei vapauta ympäristöhallitusta tulevaisuusvelvollisuuksien määrittelystä, koska utilitarismin nojalla nykyisillä teoilla on joka tapauksessa vaikutuksia tuleville ihmisille, joista osan voimme tietää. Tietämättömyys synnyttää kuitenkin myös toisenlaisia kysymyksiä.

5. 2. Tietämättömyysongelma

Ylisukupolvista ympäristöpolitiikkaa pohtiva ympäristöhallitus näkee kuitenkin, että koska tulevat ihmiset eivät ole vielä olemassa, emme tunne heidän halujaan yksityiskohtaisesti (Baier 1984, 214–246, Kavka 1981, 109–122). Tämä merkitsee, ettemme tunne tulevien ihmisten identiteettiä kokonaan. Tämä aiheuttaa ongelmia erityisesti utilitarismin subjektiiviselle versiolle, jonka mukaan olennaisin osa ihmisen identiteettiä muodostuu juuri hänen henkilökohtaisista haluistaan. Siinä missä olemassaolevilta ihmisiltä voidaan kysyä suoraan heidän haluistaan, tulevat sukupolvet pysyvät meille mykkinä. Onko ympäristöhallitus näin ollen aivan periaatteellisella tasolla mahdottoman tehtävän edessä pyrkiessään edustamaan tulevia ihmisiä vai tarjoaako objektiivinen utilitarismi paremman lähtökohdan, sillä siinä hyöty liitetään todellisuuden kohteeseen, joka voi olla riippumaton ihmisten henkilökohtaisista mieltymyksistä.

a. *Subjekttiivisen utilitarismin tietämättömyysongelma*

Subjekttiivista utilitarismia noudattamaan pyrkivä ympäristöhallitus kohtaa tulevaisuuskysymyksen kohdalla ongelmia, jotka näyttävät nostavan tien pystyyn jo heti alussa. Se vaatii liiaksi yksityiskohtaista tietoa tulevien ihmisten arvoista (Routley & Routley 1981, 292) Koska tulevien ihmisten preferenssejä ei pystytä mittaamaan, meidän on pyrittävä *ennakoimaan* niitä. Mutta miltä pohjalta? Hyväksymmekö nykyisten ihmisten arvostukset sellaisenaan vai teemmekö ennusteita kehitystrendien nojalla?

Kumpikaan näistä ehdotuksista ei tuota tyydyttävää tulosta. Hallitus voisi esimerkiksi päätää, että maailman merien kalakantojen säilyttäminen on tärkeä tulevien ihmisten vuoksi tarvittava suojelutoimi, koska nykyisetkin ihmiset pitävät kalaruokaa herkullisena. Parinsadan vuoden kuluttua voi kuitenkin elää sukupolvia, jotka tuomitsevat kalastuksen esimerkiksi esteettisesti kyseenalaiseksi toiminnaksi. Kalan syöminen yksinkertaisesti kuvottaa näitä ihmisiä.

Miksi toisaalta valita nykyihmisten mieltymykset lähtökohdaksi? Miksi ei yhtä hyvin jotkut varhaisemmat mieltymykset? Tähän ei subjektiiivisella utilitarismilla ole mitään sanottavaa. Joku voisi ehdottaa arvojen palautusta sata vuotta taaksepäin perustellen kantaansa sillä, että silloin ympäristöongelmat olivat paljon vähäisempiä. Ehdotus ylittää siis subjektiiivisen utilitarismin rajat. Merkitsisikö se myös sitä, että meidän tulisi hyväksyä 1890-luvun ympäristöpolitiikka, kysyy Avner de-Shalit (1995, 83).

Viime aikaisen kehitystrendin valinta lähtökohdaksi ei näytä sen paremmalta ehdotukselta. Tämä ajattelutapa johtaisi meidät vain ojasta allikkoon: eivätkö juuri nämä ole ympäristöongelmien pahimpana syynä? Kehitystrendien kääntäminen ei ole subjektiiivisen utilitarismin puitteissa muita parempi ehdotus. Nämä ehdotukset saavat meidät kuitenkin huomaamaan subjektiiivisen utilitarismin rajat. Jokainen kiinnekohdan valinta vie jo sinänsä objektiivisen arvojenmuodostuksen ja siis objektiivisen utilitarismin puolelle. Subjektiiivisella utilitarismilla ei siis näytä olevan mitään keinoja säilyä sisäisesti johdonmukaisena, tai välttää nykyisyyssimperialismin jokin versio.

Merkitseekö subjektiiivinen utilitarismi sitä, että hallituksen on pidättäydyttävä kaikista toimenpiteistä ja annettava asioiden mennä menojaan? Ratkaiskoon jokainen sukupolvi omat ongelmansa! Sen lisäksi, että tämä ehdotus sisältää molemmat edellä mainitut vaikeudet sekä lisäksi johtaisi ympäristöongelmien pahenemiseen, se osoittaa meille selvästi vielä uuden vaikeuden. Tekipä ympäristöhallitus minkä päätöksen tahansa, se joka tapauksessa toimillaan tai toimimattomuudellaan *vaikuttaa tulevien ihmisten arvioihin*. Emme millään pysty ylittämään sitä empiiristä tosiseikkaa, että ihmisten arvostukset määräytyvät ainakin osin heidän elämänpiiristään ja kulttuuristaan käsin (de-Shalit 1995, 80). Preferensseihin vaikuttavat esimerkiksi hinnat ja tulot, sekä yhteisön arvostukset. Koska valinnoillamme ja toimillamme on vaikutusta näihin ulkoisiin tekijöihin, ne vaikuttavat yhtä lailla myös henkilökohtaisiin arvostuksiin.

Subjektiiivinen utilitarismi näyttää siis varsin ongelmalliselta ylisukupolvisen ympäristöpolitiikan kannalta. Näistä ongelmista vähäisin ei ole se, että tulevien ihmisten haluja ei täysin tunneta. Periaatteelliselta kannalta on kuitenkin tärkeämpää, että subjektiiivisen utilitarismin ohjelma on sisäisesti ristiriitainen. Tulevien arvojen ennakointi edellyttää jonkinlaisen kriteerin valintaa, mikä automaattisesti johtaa objektiivisten arvojen olettamiseen. Edelleen jo ajatus tulevaisuuden säätelystä, tai yhtä hyvin antaa-mennä-politiikka on ristiriidassa subjektivistisen arvokäsityksen kanssa. Vaikutamme joka tapauksessa tulevien ihmisten arvoihin, joten ne eivät koskaan ole täysin subjektiiivisiä. Tulevien sukupolvien huomioiminen edellyttää siis aina objektiivisten arvo-komponentin. Tässä on siis yksi lisäargumentti sille, että neoklassinen preferenssiutilitarismi sisältää eettisen teorian, joka ei yksin riitä ympäristötaloustieteen lähtökohdaksi.

b. Objektiivinen utilitarismi ja tietämättömyysongelma

Objektiivinen utilitarismi merkitsee, että on olemassa universaaleja preferenssejä, tai sellaisia, jotka tulevat tunnustetuiksi kaikkien rationaalisten henkilöiden toimesta. Objektivismin vahvempi muoto olettaa, että kaikki aidot arvot ovat järkeville ihmisille yhteisiä. Heikompi muoto, mitä tässä käsittelemme, tekee tilaa myös ihmisten välisille subjektiiivisille eroille. Kun yhteiseksi tarpeiksi voidaan mainita ruoan, puhtaan ilman ja terveyden tarpeet, niin hyväksytään suuriakin eroja sen välillä, kuinka näitä tarpeita käytännössä toteutetaan.¹⁴ Näin voidaan periaatteessa ottaa huomioon myös eri kulttuureihin sisältyvät arvostuserot.

Ympäristöhallitus siis ajattelee, että on mahdollista määrittää asiat, jotka aikaansaavat hyötyä jälkipolville ilman tulevien ihmisten omien subjektiiivisten preferenssien huomioimista. Hallitus kannattaa näkemystä, että on mahdollista tuntea tulevien ihmisten identiteetistä riittävästi asioita, jotta ylisukupolvinen ympäristöpolitiikka ylipäättänsä on mahdollista. Objektiiivisen utilitarismin mukaisesti hyödyn aiheuttajat määrittelevä ympäristöhallitus näkee tulevien ihmisten identiteetin tarkan tuntemuksen vaatimuksen lähinnä teoreettiseksi ongelmaksi, koska moni arkipäivän päätöksenteko sujuu ilman sitä. Esimerkiksi vastasyntyneen lapsen hoitamisessa ei tarvitse tuntea lapsen kaikkia haluja vaan yleinen tietämys ihmisen tarpeista on riittävä tietopohja toiminnalle. Vastaavasti ylisukupolvisessa ympäristöpolitiikassa on mahdollista tehdä järkeviä päätöksiä ihmisen perusominaisuuksien yleisen tuntemuksen pohjalta.

Jotta ympäristöhallitus välttäisi nykyisyysimperialismin, sen tulee puhua jälkipolvien hyödyistä varsin *yleisin käsittein* tai muuten se päätyy suositteluun liiaksi omia arvojaan tulevalle yhteiskunnalle. Jos hallitus antaa kovin yksityiskohtaisen kuvauksen hyödynaiheuttajista, niin sen lausumat heijastelevat lähinnä sen omia uskomuksia. Vaarana on, että hallitus onnistuu suojelemaan

¹⁴ Hellsten 1994 s.45 puolustaa näkemystä, että kulttuurieroista huolimatta ihmisillä on samat tarpeet.

kohteita, joista jälkipolvet vähiten pitävät (de-Shalit 1995, 79–80). Toisaalta on myös mahdollista se, että näin edistetään huomaamatta asioita, jotka osoittautuvat tulevaisuudessa tärkeiksi.

Toinen periaate, jota voisimme suositella ympäristöhallitukselle nykyisyysimperialismin välttämiseksi, on pyrkimys taata tuleville ihmisille kohtuulliset *valinnan mahdollisuudet*.¹⁵ Tällä liberalistishenkisellä ajatuksella on monia kiinnostavia seurauksia. Ensinnäkin se edellyttää, että perustarpeet, kuten ravinto ja terveys tulevat riittävästi tyydytetyiksi. Näiden kautta luodaan olosuhteet, joissa yksilöllisempiä preferenssejä on mahdollista tyydyttää. Mutta samalla valinnan periaate edellyttää melko laajaa näkemystä perustarpeista. Jotta perinteisesti hyvinä pidetyille subjektiivisille valinnoille jäisi tilaa, perustarpeisiin tulee kuulua myös kohtuullinen koulutus sekä yleinen turvallisuus. Nämä periaatteet asettavat tiettyjä reunaehtoja ympäristökysymysten ratkaisulle, tosin vielä melko abstraktilla tasolla.

Valinnanmahdollisuuksien korostamisesta seuraa ympäristökysymysten suhteen myös konkreettisempia seikkoja. Meidän ei tulisi esimerkiksi ydinjätteen säilytyksen suhteen tehdä ratkaisuja, joita ei voitaisi kehittyneemmän teknologian oloissa purkaa. Ehkä tulevat sukupolvet osaavat paremmin hyödyntää ydinjätteet tai keksivät turvallisempia säilytysmenetelmiä. Tosin tähänkään ei tule liian naiivisti luottaa. Valinnanmahdollisuuksien arvostaminen merkitsee samalla myös sitä, että emme saa sitoa omilla ratkaisuillamme liiaksi tulevien sukupolvien resursseja. Miksi meidän tulisi ylipäättään rasittaa satoja sukupolvia ydinteknologian ongelmilla vain siksi, että osa kolmesta sukupolvesta voi nauttia ydinenergian tuomista eduista?

Tässä yhteydessä korostuu mm. se, että ympäristöhallituksen tulee ylipäättään välttää palautumattomien ympäristöhaittojen tuottamista tuleville sukupolville. Uusiutumattomien luonnonvarojen suhteen tämä periaate voidaan toteuttaa resurssien säästeliäällä käytöllä, jolloin meidän jälkeemme tulevat voivat päättää, haluavatko he hyödyntää niitä vai ei. Uusiutuvien luonnonvarojen kohdalla seuraa vaatimus kohtuullisesta käytöstä uusiutumista vahvistavalla tavalla. Esimerkiksi kalastamalla maailman merien syötävien kalojen kannat loppuun kavennamme – varmaan monen mielestä – kohtuuttomalla tavalla jälkipolvien ruokavalion monipuolisuutta jo riippumatta muista mahdollisista haittavaikutuksista. Joten lienee parempi pyrkiä säilyttämään kalakannat silmäkin uhalla, että kala ei ole arvostettua ruokaa joskus tulevaisuudessa.

Koulutuksen osalta tietämättömyysongelman ja nykyisyysimperialismin välttäminen voisi tarjota esimerkiksi meitä edeltävien sukupolvien arvoihin tutustumista. *Edmund Burken (1729–1797)* mukaan ihmiset, jotka eivät tunne edeltäviä sukupolvia eivät myöskään huomioi tulevia sukupolvia (1961, 45). Mikäli Burken ajatus otetaan vakavasti, sillä olisi merkittäviä seurauksia lähinnä koulutuspolitiikan kannalta. Esimerkiksi historian opetuksella tulisi olla merkittävä rooli

¹⁵ Tämänkaltaisen liberalistisesti sävyttynyt aristotelestyyppinen eettinen näkemys on Senin hyvinvointiteorian taustalla (Sen 1985, 69–70). Näkemysten aristoteelisesta yhteydestä ks. Nussbaum 1993. Utilitaristisesta liberalismista ks. H. Häyry 1994 ja M. Häyry 1994.

kouluissa. Koulutuksen keinoin on mahdollista edistää myös ympäristöongelmien ratkaisun kannalta keskeistä kulttuurien välistä vuoropuhelua. Oman kulttuurinsa tuntevat ihmiset ovat kykenevämpiä ymmärtämään ja arvostamaan myös vieraiden kulttuurien edustajia ja näin eri maailmankatsomusten väliselle dialogille olisi mahdollista luoda edellytyksiä.

Koulutuspoliittiset ratkaisut eivät tietenkään ole ainoita historiattomuuden välttämisen keinoja. Yhteiskunta, joka on kiinnostunut tulevaisuudesta, pyrkii alentamaan työvoiman liikkuvuutta ja antamaan ihmisille mahdollisuuden juurtua omille asuinalueilleen ja yhteisöihinsä. Työvoiman liikkuvuuden lisääntymisen on usein ajateltu kasvattavan kansakunnan taloudellista tuottavuutta. Tämä pitänee paikkansa lyhyellä tähtäimellä, mutta pitkällä tähtäimellä tällainen taloudellinen tehokkuus voidaan saavuttaa vain tulevien sukupolvien kustannuksella. Tämän Garret Hardinin näkökulman huomioimisen tulisi rajoittaa esimerkiksi sellaisten yhteiskuntapoliittisten hankkeiden suosiota, jotka toteutuessaan aiheuttaisivat huomattavia väestön muuttoaaltoja (1981, 229).

Yhteisöutilitarismin objektiivinen muoto näyttää siis kykenevän luomaan ympäristöhallituksen toiminnalle joitain selkeitä suuntaviivoja, jotka vastaavat yleisiä moraalaisia intuitioita. Katsotaan seuraavaksi, onnistummeko sen nojalla muodostamaan kelvollisia periaatteita väestön määrän suhteen.

5. 3. Yhteisöutilitarismi ja väestön määrä

Väestöpoliittiset kysymykset nousevat väistämättä ympäristöhallituksen asialistalle. Väestöpoliittiset päätökset vaikuttavat tulevien ihmisten lukumäärään ja ovat siten tärkeitä ylisukupolvisen resurssinjaon kannalta. Kuten on selvää, elämisen arvoiseen elämään tarvittavien luonnonresurssien määrä riippuu pitkälle siitä, kuinka monta ihmistä on noita resursseja jakamassa. Utilitaristinen ympäristöhallitus oivaltaa myös, että väestöpoliittisin keinoin voi varsin suoraan vaikuttaa ylisukupolviseseen keskimääräiseen tai kokonaishyötyyn.

Tarkasteltaessa preferenssien tyydytystä jonkin maan tai koko maapallon tasolla, tavoitteena on koko väestön hyvinvointi. Mikäli oletetaan väestömäärän pysyvän muuttumattomana, maksimoinnin kohteena voi olla väestön kokonais- tai keskimääräinen hyvinvointi. Nämä periaatteet johtavat käytännössä erilaisiin tuloksiin. *Kokonaisutilitarismi* on kiinnostunut väestön yhteenlasketun hyvinvoinnin eli nettokokonaishyödyn maksimoinnista, joka on kaikkien hyötyjen summa vähennettynä haittojen summalla. *Keskimääräinen utilitarismi* taas pyrkii maksimoimaan keskimääräistä nettokokonaishyötyä. Mitään käytännön eroa ei näiden periaatteiden välillä synny silloin kun väestön määrä säilyy muuttumattomana. Mutta väestön määrän vaihdellessa periaatteiden ero tulee näkyviin. Kun kokonaisutilitarismi pitää suurta, suhteellisen hyvin tyydytettyä väestömäärää tavoitteena, keskimääräisen utilitarismin ihanteena on pieni, paratiisimaisissa oloissa elävä väestö.

a. Keskimääräisen utilitarismin väestöongelma

Keskimääräisen utilitarismin tavoitteena on väestön keskimääräisen hyvinvoinnin maksimointi. Sen mukaisesti hallitus hyväksyy seuraavan ajatuksen: Jos emme lisää onnettomien lasten määrää, keskimääräinen onnellisuus lisääntyy mikäli lisäämme onnellisten lasten määrää. Tarkempi pohdinta osoittaa kuitenkin ongelmia tässä ajattelutavassa. Kiistatta tehokas keino lisätä yhteiskunnan keskimääräistä onnellisuutta on vähentää onnettomien lasten lukumäärää siten, että hankkiudutaan pian eroon epätoivoisista yksilöistä (de-Shalit 1995, 70–71), mitä taas ei voida pitää eettisesti hyväksyttävänä menettelynä.

Seuraavaksi hallitus ryhtyy tarkastelemaan keskimääräisen utilitarismin seurauksia, kun luovutaan kiinteän väestömäärän oletuksesta. Tämä on ilman muuta askel kohti realistisempaa politiikkaa. Vaikuttaahan lähes jokainen päätös tulevien ihmisten lukumäärään. Minkä kokoista väestömäärää keskimääräisen utilitarismin tulisi suosia?

Keskimääräisen yhteisöutilitarismin nojalla on väärin, jos ne ihmiset jotka elävät voisivat keskimäärin huonommin kuin ne ihmiset, jotka olisivat voineet elää, mikäli olisi valittu toinen yhteiskuntapolitiikan linja. Hallituksen tulee siis suositella yhteiskuntapolitiikkaa, joka johtaa pienempään väestömäärään ja korkeampaan keskimääräiseen onnellisuuteen, jos toisena vaihtoehtona on politiikka, joka johtaa suurempaan väestömäärään ja pienempään keskimääräiseen onnellisuuteen.

Tämäkään periaate ei ole vailla ongelmallisia seurauksia. Hallitusta pyydetään palaamaan länsimaiseen mentaalihistoriaan ja kuvittelemaan, että Aatami ja Eeva olivat erittäin onnellisia ja myös heitä seuraavat sukupolvet olivat myös onnellisia, mutta vähemmän onnellisia kuin Aatami ja Eeva. Keskimääräisen utilitarismin pohjalta tulisi päätellä, että olisi parempi, jos vain Aatami ja Eeva olisivat eläneet (D. Parfit 1984, 420–423). Harva meistä lienee valmis hyväksymään tätä johtopäätöstä.

b. Kokonaisutilitarismin väestöongelma

Ympäristöhallitus voi pyrkiä ratkomaan väestökysymyksiä myös noudattamalla kokonaisutilitarismin mukaista päättelyä. Tämä johtaa politiikkaan, jossa pyritään maksimoimaan onnellisten ihmisten lukumäärää. Hallituksen tehtävä olisi kannustaa naisia synnyttämään mahdollisimman paljon lapsia kunhan vain lasten onnellisuus ylittää heidän onnettomuutensa. Vaihtoehtoisia politiikkoja pohtiessaan ympäristöhallitusta pyydetään kuvittelemaan politiikka x , joka johtaisi väestöön v , joilla jokaisella olisi 10 yksikköä onnellisuutta. Politiikka y johtaisi väestöön $2v$, joilla jokaisella olisi 8 yksikköä onnellisuutta. Kokonaisutilitarismi ohjaa hallitusta valitsemaan politiikan y , koska 16 yksikköä onnellisuutta on parempi kuin 10 yksikköä onnellisuutta. Tämä voi kuulostaa järkevältä, mutta miten hallituksen tulisi suhtautua sille esitettyyn kolmanteen mahdolliseen politiikkaan? Politiikka z johtaisi väestöön $100v$, jossa jokaisella olisi puoli yksikköä onnellisuutta. Tämä

politiikka z olisi se, jota kokonaisutilitaristinen hallitus päätyisi suosittelemaan yhteiskunnalliseksi toimintalinjaksi näistä kolmesta vaihtoehdosta (Parfit 1984, 387–388).

Edellä kuvattujen utilitaristisen väestöpolitiikan mahdollisten absurditeettien pohjalta ympäristöhallitus joutuu toteamaan, että keskimääräisen tai kokonaisyödyn maksimoinnin periaatteet eivät anna yksistään intuitioitamme riittävästi huomioivia vastauksia ylisukupolvisen väestöpolitiikan ongelmiin. Keskimääräisen utilitarismin mukainen päättely saattaa johtaa huolestuttavalla tavalla lähes fasistiseen väestöpolitiikkaan, sillä sen pohjalta voidaan valita väestöpolitiikan päämääräksi lukumääräisesti pienen paratiisimaisissa oloissa elävän eliittijoukon tuottaminen. Kokonaisutilitarismin mukaisen väestöpolitiikan yleiselle suosiolle asettaa rajat vallitseva länsimainen ympäristökulttuuri, jossa väestön suuri määrä nähdään – usein yksioikoisesti – yhtenä merkittävimmistä ympäristöongelmien taustatekijöistä. Havaitessaan keskimääräisen utilitarismin ja kokonaisutilitarismin abstraktien periaatteiden rajoitteet väestöpolitiikassa ympäristöhallitus voi ryhtyä etsimään väestöpolitiikkaan soveltuvia ohjeita muista etiikan teorioista, mutta hallitus voi myös pohtia etiikan roolia väestöpolitiikassa.

c. Etiikan roolista väestöpolitiikassa

Miksi ympäristöhallituksen tulisi ylipäättänsä harjoittaa eettistä harkintaa väestöpolitiikan valinnan yhteydessä? Eikö maailman väestöpoliittisia toimenpiteitä suunniteltaessa ole riittävästi tarjolla puhtaasti objektiivisia mittareita, jotta ei tarvitse turhaan kiistellä epämääräisten eettisten näkökohtien perusteella? Onhan laajalti hyväksytty asia, että ihmisen energiantarve on keskimäärin noin 2 600 Kcal vuorokaudessa. Kun tätä arviota täydennetään ottaen huomioon kulttuurierot ravinnon koostumuksessa, saadaan melko luotettavia arvioita ravinnontuotantoon vaadittavasta pinta-alasta tiettyä väestömäärää kohti. Eikö näin saada riittävän tarkkoja laskelmia maapallon *ravinto-poliittisesta kantokyvystä*, johon muut arviot voidaan suhteuttaa?

Utilitarismi pystyy hyvinkin ottamaan huomioon edellisen kaltaiset laskelmat, mutta vaikka ravinnon ja väestönmäärän suhde voitaisiinkin ratkaista melko objektiivisesti, jää tälläkin tasolla tilaa perustavanlaatuisille eettisille valinnoille.¹⁶ Ensinnäkin kuinka painottaa muita suuremman vaihteluvälin sallivia tarpeita ja haluja? Minkälaiset muut elintaso vaatimukset tulisi sallia/suunnitella tuleville sukupolville? Keski- tai suomalaisen, puolalaisen vai intialaisen elintaso? Näitä seikkoja koskevat valinnat eivät enää saa tuekseen helposti määriteltäviä *laskennallisia* suureita, vaan ne koskettavat eettisiä intuitioitamme.

Abstraktilla tasolla voimme kysyä, onko parempi, että maailmassa on lukumääräisesti enemmän ihmisiä, jotka ovat vähemmän onnellisia, vai onko suositeltavampaa, että maailmassa on

¹⁶ Vielä ei tosin olla niin pitkällä, että riittävän ravinnon tarve olisi maailmanlaajuisesti tunnustettu ihmisen perusoikeuksiin kuuluvaksi. Syksyllä 1996 herätti huomiota se, että Yhdysvallat kieltäytyi allekirjoittamasta tämän perusoikeuden sisältävää julistusta.

lukumääräisesti vähemmän ihmisiä, jotka ovat onnellisempia? Eero Paloheimo konkretisoi tämän tyyppisen kysymyksen uudessa tulevan Euroopan mallia käsittelevässä teoksessaan seuraavasti: onko parempi, että Euroopassa tuotetaan vähemmän ihmisiä, jotka saavat syödäkseen yhtä paljon lihaa kuin nykyiset Euroopan kansat. Vai onko parempi, että tuotamme enemmän ihmisiä, joiden taas on tyydyttävä pienempään päivittäiseen liha-annokseen? Herkkusuuna hänen oma arvionsa on, että edellinen arvovalinta on helpommin toteutettavissa ja siis realistisempi. Eurooppalaisten on hänen käsityksensä mukaan vaivattomampaa rajoittaa perheen lapsiluku kahteen kuin luopua päivittäisistä liha-annoksistaan (1996, 141–145).

Paloheimon näkemys väestöpolitiikasta ja ravintopolitiikasta näyttäisi yhdistävän useita eri periaatteita. Ensinnäkin hän perustelee vaatimusta Euroopan omavaraisuudesta oikeudenmukaisuuteen vetoamalla, mikä ylittää utilitarismin lähtökohdat. Utilitarismin mukainen olisi kuitenkin se perustelutapa, jossa vedotaan materiaalien kuljetusten vähenemisestä aiheutuviin säästöihin. Alueellisen kantokyvyn ajatus taas yhdistää keskimääräisen ja kokonaisutilitarismin, pystytäänhän sen avulla turvaamaan hyvän elämän minimitaso kaikille sallien samalla maksimaalinen väestömäärä. Toisaalta annetaan tilaa perinteisille subjektiivisille arvoille kuten mieltymykselle liha-aterioihin.

Paloheimon ajattelutapa osoittaa, että eettisten periaatteiden järkevyyden on usein sidoksissa niiden esittämisen ajalliseen, paikalliseen ja tiedolliseen yhteyteen. Mikäli hänen näkemyksensä ymmärretään universaaliksi väestöpolitiikan periaatteeksi, joksi sitä ei ole tarkoitettu, se altistuu edellä esitetylle subjektivistisen utilitarismin kritiikille. Paloheimon väestöpoliittisen päättelyn ansio on se, että hän tarkastelee väestökysymyksiä alueellisina ongelmina. Tästä seuraa, että hän onnistuu yhdistämään keskimääräisen ja kokonaisutilitaristisen väestöpolitiikan, sekä liittämään nämä kulttuurisidonnaisiin arvoihin. Tässä yhteydessä voi kuitenkin kysyä, onko Eurooppa liian suuri ja kulttuurisesti heterogeeninen alue yhtenäisen väestöpolitiikan soveltamiseen. Toisaalta Euroopassa on jo olemassa poliittiset instituutiot tämän kaltaisten kysymysten ratkomiseen, mutta nauttivatko ne riittävästi kansalaisten luottamusta, jotta ne kykenisivät ratkomaan herkkiä väestöpolitiikan ongelmia?

5. 4. Yhteisöutilitarismi ja resurssien jaon ongelma

Ehkä tärkein sukupolvien välisiä suhteita koskeva eettinen ongelma on meidän ja tulevien sukupolvien välinen resurssien jako. Kysymyksen tärkeydestä huolimatta utilitarismin pohjalta toimiva hallitus ei voi sanoa paljoakaan tästä asiasta. Ylisukupolvisen kokonaishyödyn maksimoinnin kannalta näyttää ilmeiseltä, että nykyihmisten tulisi säästää jotain tulevia sukupolvia varten. Yhtä selvää ei ole se, mitä ja kuinka paljon.

Utilitarismissa keskeistä on hyödyn maksimointi, joka antaa yleisen päämäärän jakokysymykseen. Säästäminen tulevaisuutta varten voi ilmiselvästi ajautua ristiriitaan nykyihmisten hyödyn-

maksimoinnin kanssa. Tästä johtuen utilitarismi voi vaatia nykyihmisiltä kohtuuttoman paljon suhteessa jälkipolviin (de-Shalit 1995, 84–85). *Henry Sidgwick (1838–1900)* pohti ensimmäisenä utilitaristina sitä, kuinka pitkälle tulevaisuuteen jälkipolvien intressit tulee huomioida, vaikka ne ajautuisivat ristiriitaan nykyihmisten intressien kanssa? Samalla hän painotti sitä, että universaalista näkökulmasta ajankohta, jossa ihminen esiintyy ei vaikuta hänen onnellisuutensa arvoon (1966, 414).

a. Kokonaisutilitarismi ja resurssienjako

Kokonaisutilitarismin pohjalta toimivalle ympäristöhallitukselle aiheuttaa jakokysymyksissä ongelmia erityisesti se seikka, että tulevia ihmisiä on nykyperspektiivistä katsottuna todennäköisesti enemmän kuin nykyihmisiä. Mitä suuremman investoinnin ensimmäinen sukupolvi tekee olettaen, että investointi on kannattava, sitä suurempi on yhteenlaskettu kokonaishyöty. Kokonaisutilitarismin ylisukupolvisen kokonaishyödyn maksimoinnin vaatimus tarkoittaisi, että nykyihmisten tulisi laskea elämisen tasonsa minimiin ja investoida säästönsä tulevia ihmisiä varten. Samoin tulisi toimia seuraavan sukupolven, sekä sitä seuraavan aina siihen asti kunnes tulee sukupolvi, joka näkee maailmanlopun edessään (de-Shalit 1995, 85).

b. Keskimääräinen utilitarismi ja jako-ongelma

Keskimääräinen utilitarismi ei myöskään anna tyydyttävää perustaa ylisukupolvisen ympäristöpolitiikan resurssien jaon ongelmaan. Keskimääräistä utilitarismia soveltava ympäristöhallitus voi päätyä suosittelemaan ylisukupolvista resurssijakaumaa, jossa keskimääräinen hyöty on maksimissaan silloin kun muutamalla sukupolvella on tehokkaassa käytössään lähes kaikki maapallon luonnonresurssit, kun taas osa vähemmän onnekkaita sukupolvista viettää aikaansa loppuun hyödynnetyn planeetan kurjuudessa. Voidaanko tässä yhteydessä puhua mistään ylisukupolvisesta oikeudenmukaisuudesta?

c. Ympäristöpolitiikan aikajänne

Utilitaristisen ympäristöhallituksen tulisi myös pohtia ylisukupolvisen ympäristöpolitiikan aikajännettä. Utilitarismin oppeja noudattavan hallituksen pitäisi kiinnostua nykyisen teollisen yhteiskunnan toimintatapojen tulevaisuutta koskevista seurauksista. Esimerkiksi huomioimalla ydinjätteiden pitkäkestoiset vaikutukset pitäisi ylisukupolvisen ympäristöpolitiikan aikajänteen olla ongelmallisen pitkä. Toisaalta ajallisen universalismin pohjalta on ylipäättänsä vaikea keksiä rationaalisia perusteita moraalisen yhteisön ajalliseksi rajaksi.

Utilitaristinen ympäristöhallitus voisi pyrkiä selviämään edellä kuvatuista ongelmista vetoamalla tulevaisuuteen liittyvään epävarmuuteen. Näin hallitus voisi oikeuttaa sen, että nykyihmiset diskonttaavat toimintatapojensa tulevaisuusvaikutuksia. Tämä tarkoittaa, että tämänhetkisellet tai

läheisessä tulevaisuudessa nautittavaksi saatavalle edulle voidaan laskea suurempi paino kuin myöhemmille sillä perusteella, että se on varmempi tai todennäköisempi (J. Rawls 1988, 171). Diskonttaamisen tuloksena on usein mahdollista päätyä siihen, että nykyihmisten intresseillä on prioriteetti verrattuna tulevien ihmisten intresseihin. Todennäköisyystekijät huomioiva hallitus voisi estää nykyisen pienen ympäristötuhon sen sijaan, että se pyrkisi estämään tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuvan massiivisen ympäristökatastrofin (Parfit 1984, 485). Diskonttaamisen hyväksymiseen liittyy siis omat vaaransa.

Entä miten ympäristöhallitus estää sen, ettei se vertaile keskenään utilitaristisissa haitta-hyöty -analyysissaan asioita, jotka eivät ole vertailukelpoisia? Ihmishenkien vertaaminen taloudelliseen hyötyyn sotii vahvasti eettisiä intuitioitamme vastaan. Diskonttausmenettelyä, joka maksaa joidenkin tulevien ihmisten elämän, eikä samalla pelasta yhtään nykyihmistä ei voi puolustaa. Viittaaminen tulevaisuuteen liittyvään epävarmuuteen ei ole riittävän vahva peruste suosia yleisesti nykyihmisiä tulevien ihmisten kustannuksella.

d. Teknologian kehittämisen velvollisuus

Yhteisöutilitarismin pohjalta toimiva ympäristöhallitus voisi ehdottaa yhdeksi keskeiseksi nykyihmisten tulevaisuusvelvollisuudeksi teknologioiden kehittämisen siten, että ne mahdollistaisivat luonnonvarojen yhä säästävemmän ja tehokkaamman käytön. Teknisessä kehityksessä pyrittäisiin siihen, että tulevat ihmiset saisivat yhä pienemmästä määrästä luonnonvaroja irti yhä suuremman määrän hyötyä.

Yleisesti ajatellaan teknisen kehityksen skenaarion oikeuttavan sen, että nykysukupolvien ei tarvitse jättää jälkipolville yhtä suurta ympäristöperintöä kuin mitä se itse sai edeltäviltä sukupolvilta. Tekniikan kehittämisen avulla voidaan korvata luonnonvarojen kuluttaminen ja tämän ajatellaan usein tarkoittavan oikeutusta länsimaisen kulutuskulttuurin jatkamiselle. Ylisukupolvisen hyödynmaksimoinnin näkökulmasta tämä päättely ei ole kuitenkaan ainoa mahdollinen.

Mikäli tulevat ihmiset tai muutama tehokas sukupolvi saa tekniikan kehittymisen seurauksena yhä enemmän hyötyä irti yhä vähemmästä, niin ylisukupolvisen hyödynmaksimoinnin näkökulmasta nykyihmisten tulisi laskea elintonsa lähelle minimiä ja investoida lähes kaikki resurssit tekniikan kehittämiseen ja toisaalta luonnonvarojen säästämiseen. Tämä johtuu siitä, että tulevat sukupolvet tai muutama tehokas sukupolvi saa nykyihmisiä paremmin maksimoitua luonnonvarojen käytöstä saamansa hyödyn. Yhteisöllinen utilitarismi voi siis olla jopa kohtuuttoman ankara kestävä kehityksen filosofia.

* * *

Resurssien jaon ongelma on utilitaristiselle ympäristöhallitukselle vaikein pulma, mutta samalla se on poliittisesti keskeisin kysymys. Uusiutuvien luonnonvarojen kohdalla tilanne näyttää periaatteessa olevan helpommin hallittavissa. Esimerkiksi Paloheimo ehdottaa ravinnon suhteen

suurten alueiden, käytännössä maanosien, omavaraisuuden periaatetta. Tämä on eettisesti hyväksyttävämpi kanta kuin nykyisin vallitseva tilanne, jossa rikkaisiin maihin tuodaan halvalla hinnalla suuria määriä elintarvikkeita, joita köyhien maiden asukkaat tarvitsisivat huomattavasti kipeämmin omien perustarpeidensa tyydyttämiseen.

Uusiutumattomien luonnonvarojen kohdalla resurssien jaon ongelma on kaikkein polttavin: mikä on meidän moraalisesti hyväksyttävä osamme niistä ja kuinka paljon meidän tulisi säästää tuleville sukupolville? Jos esimerkiksi suosimme tasajakoa, ts. että meillä ja kaikilla tulevilla polvilla tulisi olla saman verran käytettävissään esimerkiksi öljyä ja kivihiiltä, omaksi osuudeksemme ei taitaisi kovin paljon jäädä. Tuotantomenetelmiä olisi välittömästi muutettava ratkaisevalla tavalla, itse asiassa suuresta osasta teollista tuotantoa olisi kokonaan luovuttava. Tähän tuskin löytyy halukkuutta yhtään sen enempää kuin nautitun lihamäärän puolittamiseen. Mutta kuinka perustelemme oikeutemme nykyisen laajuuden omaavaan raaka-aineiden käyttöön? Yhteisöllinen utilitarismi ei ole ainakaan tässä suhteessa nykyisen teollisen tuotantotavan moraalinen oikeutaja.

Ympäristöongelmien ilmaantuminen laajaan tietoisuuteen on tapahtunut suhteellisen äskettäin ja tästä johtuen eettisesti tyydyttävien ratkaisujen löytäminen näihin kysymyksiin on vaikeaa. Lisäksi ympäristökeskustelu on ollut vahvasti luonnontieteiden hallitsemama. Eettisten teorioiden soveltaminen ympäristöongelmiin on uusi ja tärkeä soveltavan etiikan tutkimusalue ja tulevat sukupolvet ovat tämän ympäristöeettisen keskustelun yksi keskeisimpiä ongelmia. Jotta löydettäisiin eettisesti hyväksyttäviä ympäristöongelmien ratkaisumalleja, tarvitaan moniaineista ympäristökeskustelua, johon kuuluu luonnontieteellisen näkemyksen lisäksi vahva yhteiskunnallinen ja kulttuurinen painotus.

Olemme hahmottaneet yhden eettisen teorian rajoja ympäristökysymysten suhteen ja esitelleet tässä yhteydessä tulevien sukupolvien ongelman pääpiirteet. Lukuisten avoimeksi jäävien ongelmien – joista merkittävin liittyy sukupolvien väliseen resurssienjakoon – ratkaisemiseksi tarvitaan yleistä moraaliteorioiden ympäristöllistä konkretisointia. Yksittäisiin ympäristöongelmiin on löydettävissä teknisiä ratkaisuja ja tässä ihmisten luovuudella on tärkeä rooli. Yhtä tärkeää olisi kuitenkin antaa ihmisille mahdollisuus etsiä yhteiskunnallisia ratkaisuja ympäristökysymyksiin, mikä myös edellyttää luovuutta ja keskustelunvalmiuksia. Markkinatalousjärjestelmän muuttaminen ihmisen ja hänen elinympäristönsä hyvinvoinnin asettamiin reunaehtoihin sopivaksi on keskeinen nykyihmisten tulevaisuusvelvollisuus. Tämä tehtävä vaatii nykyihmisten yhteisöllisen vastuun voimakkaampaa korostamista, sillä ihmisen ja ympäristön hyvinvoinnin kannalta olennaisien muutosten aikaansaamista ei voi lykätä yksistään tulevien sukupolvien harteille. ■

KIRJALLISUUS

- AIRAKSINEN, T. (1996). Ammattien etiikan filosofiset perusteet. Teoksessa T. Airaksinen (toim.) Ammattien ja ansaitsemisen etiikka: Näkemyksiä ammattien, johtamisen ja liike-elämän arvoista. Yliopistopaino, Helsinki. 19–60.
- BAIER, A. (1984). For the Sake of Future Generations. Teoksessa T. Regan (toim.) *Earthbound: New Introductory Essays in Environmental Ethics*. Temple University Press, Philadelphia. 214–246.
- BAIER, A. (1995). The Need for More than Justice. Teoksessa V. Held (toim.) *Justice and Care: Essential Readings in Feminist Ethics*. Westview Press, Inc., A Division of HarperCollins Publishers. 47–58.
- BURKE, E. (1961). *Reflections on the Revolution in France*. Doubleday, Garden City, New York.
- CAMERON, J. R. (1989). Do Future Generations Matter? Teoksessa N. Dover (toim.) *Ethics and Environmental Responsibility*. Avebury Series in Philosophy, Aldershot. 57–78.
- DE-SHALIT, A. (1995). *Why Posterity Matters: Environmental Policies and Future Generations*. Routledge, London, New York.
- DRÉZE, J. ja A. Sen (1989). *Hunger and Public Action*. Clarendon Press, Oxford.
- HARDIN, G. (1981). Who Cares for Posterity. Teoksessa E. Partridge (toim.) *Responsibilities to Future Generations: Environmental Ethics*. Prometheus Books, New York. 220–234.
- HELLSTEN, S. (1994). Tarpeet ja distributiivinen oikeudenmukaisuus. Teoksessa H. Häyry ja M. Häyry (toim.) *Vapaus ja moraalinen perusta*, Ajatus 50. Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki. 35–53.
- HELLSTEN, S. (1996). Oikeutta ilman kohtuutta: Modernin oikeudenmukaisuuskäsityksen kritiikki. *Gaudeamus*, Tampere.
- HELLSTEN, S. (1997). In Defense of Moral Individualism. *Acta Philosophica Fennica* 62.
- HOSPERS, J. (1972). *Human Conduct*. Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- HÄYRY, H., H. Tengvall ja L. Vilkkä (toim.) (1989). *Eläin ihmisten maailmassa*. Gaudeamus, Helsinki.
- HÄYRY, H. (1994). Yksilön vapaus ja sen rajat. Teoksessa H. Häyry ja M. Häyry (toim.) *Vapaus ja moraalinen perusta*, Ajatus 50. Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki. 7–20.
- HÄYRY, M. (1987). Mitä on soveltava etiikka? Teoksessa L. Alanen ja M. Sintonen (toim.) *Varia*, Ajatus 44. Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki. 162–175.
- HÄYRY, M., I. NIINILUOTO ja T. WALLGREN (toim.) (1993). *Luonto*, Ajatus 49. Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki.
- HÄYRY, M. (1994). Liberaali utilitarismi ja soveltava etiikka. Teoksessa H. Häyry ja M. Häyry (toim.) *Vapaus ja moraalinen perusta*, Ajatus 50. Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki. 21–33.
- KAKKURI-KNUUTTILA, M-L (1993). *Dialectic and Inquiry in Aristotle*, Helsinki School of Economics.
- KAKKURI-KNUUTTILA, M-L (1996). Aristoteleen metodin ytimessä: esimerkkinä *akrasia*. Teoksessa T. M. Holopainen ja T. J. Holopainen (toim.) *Sielun liikkeitä: Filosofianhistoriallisia kirjoitelmia*. Gaudeamus, Helsinki. 43–58.
- KAKKURI-KNUUTTILA, M-L. ja J. MÄKINEN (1997). Yhteismaiden tragedia, sopimukset ja ympäristötaloustiede. M-L Kakkuri-Knuuttila, R. Lovio ja J. Mäkinen (toim.) *Ympäristö ja Yhteiskunta*. LTA 2/97.
- KAVKA, G. (1981). The Futurity Problem. Teoksessa E. Partridge (toim.) *Responsibilities to Future Generations: Environmental Ethics*. Prometheus Books, New York. 109–122.
- KNUUTTILA, S. (1981). Johdanto Aristoteleen Nikomakhoksen etiikan suomennokseen. Gaudeamus, Juva.
- NORTON, B. G. (1982). Environmental Ethics and the Rights of Future Generations. *Environmental Ethics* 4, 319–337.
- NUSSBAUM, M. C. (1986). *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- NUSSBAUM, M. C. (1993). Non-Relative Virtues: An Aristotelean Approach. Teoksessa M. C. Nussbaum ja A. Sen (toim.) *Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford. 242–269.

- NUSSBAUM, M. C. ja A. SEN (toim.) (1993) *Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford.
- NUSSBAUM, M. C. ja J. GLOVER (toim.) (1995). *Women, Culture and Development: A Study of Human Capabilities*. Clarendon Press, Oxford.
- OLLIKAINEN, M. (1991). Taloudellinen kasvu ja ympäristö. Teoksessa O. Tahvonen (toim.) *Ympäristö, Hyvinvointi ja Talous*. Gaudeamus, Jyväskylä. 16–43.
- PALOHEIMO, E. (1996). *Syntymättömien sukupolvien Eurooppa*. WSOY, Porvoo, Helsinki ja Juva.
- PARFIT, D. (1984). *Reasons and Persons*. Oxford University Press, Oxford, New York.
- RAWLS, J. (1988). *Oikeudenmukaisuusteoria*. suom. Terho Pursiainen. WSOY, Juva. (alkuteos *A Theory of Justice*, 1971)
- ROUTLEY, R. ja V. ROUTLEY (1981). *Nuclear Energy and Obligations to the Future*. Teoksessa E. Partridge (toim.) *Responsibilities To Future Generations: Environmental Ethics*. Prometheus Books, New York. 277–301.
- SEN, A. ja B. WILLIAMS (toim.) (1982). *Utilitarianism and beyond*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SEN, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. North-Holland, Amsterdam.
- SEN, A. (1992). *Inequality Reexamined*. Clarendon Press, Oxford.
- SEN, A. (1993). *Capability and Well-being*. Teoksessa M. C. Nussbaum ja A. Sen (toim.) *Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford. 30–53.
- SHIVA, V. (1992). *Recovering the real meaning of sustainability*. Teoksessa D. E. Cooper ja J. A. Palmer (toim.) *The Environment in Question: Ethics and global issues*. Routledge, London, New York. 187–193.
- SIDGWICK, H. (1966). *The Methods of Ethics*. Dover Publications, New York. (alkuteos vuodelta 1874)
- SINGER, P. (1986). *Practical Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SUNSTEIN, C. (1996). *Legal Reasoning and Political Conflict*. Oxford University Press, New York, Oxford.
- UUSITALO, L. (1986). *Suomalaiset ja Ympäristö: Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta*, The Helsinki School of Economics. Sarja A:49.
- VILKKA, L. (1993). *Ympäristöetiikka: Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista*. Yliopistopaino, Helsinki.
- VILKKA, L. (1995). *The Varieties of Intrinsic Value in Nature: A Naturistic Approach to Environmental Philosophy*. Haka-paino Oy, Helsinki.
- VÄYRYNEN, K. (1997). *Ympäristöajattelun suuntaukset ja ympäristötaloustiede*. M-L Kakkuri-Knuuttila, R. Lovio ja J. Mäkinen (toim.) *Ympäristö ja Yhteiskunta*. LTA 2/97.
- WENZ, P. S. (1983). *Ethics, Energy Policy, and Future Generations*. *Environmental Ethics* 5, 195–209.
- VON WRIGHT, G. H. (1971). *Explanation and Understanding*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Yhteinen tulevaisuutemme*. (1988). *Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.